

Список використаних джерел:

1. Бабенко І. В., Барбінова А. В. Толерантність як складова формування іміджу керівника в контексті організації його професійної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. №59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-77> (дата звернення 15.04.2024)
2. Вдовіченко О. В., Кондратьєва І. П., Балла Л. В. Психологічні особливості толерантності майбутніх психологів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Вип. 1(103). С. 64–77.
3. Молчанова А. О. Комунікативна компетентність як основа творчої взаємодії суб'єктів закладу професійної (професійно-технічної) освіти: спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліф. керів. та пед. кадрів проф. освіти / А. О. Молчанова; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ: ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2019. 87 с.
4. Скок А. Г. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 34. С. 79–84.
5. Сохань Л. В. Життєвий потенціал – інноваційний ресурс особистості як суб'єкта життя. *Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін*. К.: ІС НАНУ, 2005. С. 322–331.

Галина Островська,

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики навчання,
Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти (Україна)

ВІД ТОЛЕРАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА УРОЦІ ДО ТОЛЕРАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Комунікація – це споживання та передача інформації, взаємодія між людьми, спільнотами, поколіннями. В ній мають значення зміст, час, простір, мета та

формат взаємодії, а в сучасному світі ще й інфомедійне середовище та цифрові навички. Здатність встановлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми пов'язана з моральними нормами, культурою спілкування, досвідом, співробітництвом, емпатією, самоконтролем, витримкою. Базові засади комунікації формуються з дитинства (родина, система освіти, оточення). Проте особистий досвід взаємодії зі світом у кожного свій і як наслідок – на одні й ті ж події реакція у людей різна. На фоні знань про культуру спілкування та взаємодії нерідко спостерігається емоційна нестабільність (злість, агресія, розгубленість, стрес тощо) та нетолерантність.

Мета дослідження: обґрунтувати актуальність та шляхи формування толерантності в системі шкільної літературної освіти.

Комунікативна діяльність розкриває цінності людини, її ставлення до себе і світу. З античності наголошується на культурі мовлення, в основі якої повага до іншої людини (її думок, поглядів, поведінки) – це своєрідна візитівка вихованості («Заговори, щоб я тебе побачив» Сократ). Питання навчання толерантної комунікації розкривається у працях В. Кременя, І. Беха, А. Богуш, Л. Клочек О.Горлової, Ю. Карпюк та інших. В. Кремень виокремлює проблему толерантності щодо представників іноетнічного походження, а відтак і необхідність поглибленого аналізу процесів формування національної ідентичності в добу глобалізації [5, с.18]. Вирішити проблему багатокультурного суспільства зможуть відкритість, дискусія та діалог (Е. Гіденс). Як зазначає Л. Клочек, проблема толерантності як предмет вивчення філософії освіти, «пов'язана з знаннями про цінності освітньої роботи, педагога як ключової фігури освітнього процесу <...> та досягненням справедливості у взаєминах учасників освітнього процесу» [3, с.80-81]. Додамо важливість наповнення діалогу на уроці універсальними кодами культури (епохи, країни письменника, України) і етики.

Повага до людей різних рас, народів, віросповідань, поглядів – основа толерантності. Культурологічний підхід до вивчення світової літератури допомагає здобувачам освіти розкрити світ інших культур та світоглядів. НУШ сьогодні вибудовується на партнерстві, рівному доступі до освіти, формуванні

необхідних для соціалізації компетентностей, утвердженні людської гідності та повазі до прав людини, вихованні відповідальності. У Державних Стандартах дошкільної, початкової та базової середньої освіти (ДС) наголошується на поведінці дитини в соціумі, громадянських, соціальних та культурній компетентностях, формуванні та розвитку мовлення, навичках співпраці, емоційно-ціннісного ставлення тощо [2]. Відповідно до європейських цінностей в системі вітчизняної освіти закладаються засади поваги до свободи особистості, її права на власну думку, гендерної рівності, культури комунікації. Результати навчання – здобувач освіти проявляє громадянську компетентність, гідність, дружність, відповідальність, дотримується соціальних правил та норм поведінки тощо. Таким чином, компоненти толерантності присутні, але ця важлива життєва умова комфортної соціальної комунікації не визначена як пріоритетна. Відповідно і у методиці навчання формування толерантності здобувача освіти розглядається фрагментарно.

Ще є не менш важливий аспект цієї проблеми: вітчизняна освіта спрямована на пізнання всесвіту («Я пізнаю світ», астрономія, історія, географія, біологія, українська та зарубіжна літератури тощо) і зовсім відсутня складова самопізнання (власний характер, особистісні цінності, реакція на стрес, вміння розпізнати свої емоції та правильно їх висловити тощо). Цей аспект мав би зреалізувати особистісно-зорієнтований підхід, проте на практиці самооцінювання, емоційно-ціннісне ставлення здобувача освіти розглядаються вчителем через призму навчальних завдань з предмета. Педагог не завжди розпізнає і враховує особисті потреби учня (вільно висловлювати свою думку, подолати страх публічного виступу, зробити перший крок до комунікації, приймати рішення самостійно, цінувати свою неповторність тощо).

У 1995 р. впроваджено Міжнародний день толерантності (International Day for Tolerance), прийнято Декларацію принципів толерантності (ЮНЕСКО). Різноманіття культур світу, форм і способів самовираження передбачає формування готовності прийняти інших людей такими, якими вони є: їхні погляди та життєві позиції, звичаї та звички. Толерантність в Декларації тлумачиться як

повага, прийняття, правильне розуміння, «визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, соціальним становищем, мовою, поведінкою і цінностями й мають право жити в світі і зберігати свою індивідуальність». Це визначення універсальне як до інших, так і до себе і має стати ключем до побудови занять на засадах толерантної взаємодії.

Модель формування толерантності здобувача освіти

Формування розуміння що таке толерантність	Розвиток навичок толерантної комунікації	Застосування навичок толерантної комунікації
робота над поняттями толерантність, соціальна толерантність, комунікація, ненасильницьке спілкування (на уроках, самостійно)	діалог і співпраця на уроці; завдання у парах і групах проблемного характеру; читання з помітками та постановкою запитань; спільні дослідницькі та творчі проекти; публічний виступ; спільне обговорення проблем та їх вирішення з аргументами; напрацювання рекомендацій з медіаграмотності – правил комунікації у мас-медіа, протистояння маніпуляціям... тощо	- коментарі та дописи у соцмережах; - порозумітися з...; - домовитися з...; - знайти компроміс...; - відстояти думку...
бесіди та тренінги практичного психолога; виховні години про толерантність у житті, емоційний інтелект;		проаналізувати (подію, діалог, виступ, спосіб взаємодії у життєвій ситуації тощо);
предметні дискусії про важливість взаємозв'язку культури, толерантності та комунікації; знання про жанри публічного виступу, використання емоційності у літературі та медіапросторі тощо		виконання ролі медіатора; навчання-дослідження: «толерантність і комунікація» (у світі, родині, школі, класі, транспорті, мистецтві) тощо
Розпізнавання толерантної і нетолерантної комунікації	Демонстрування толерантної комунікації у вирішенні навчальних проблем та виконанні завдань	Самоконтроль щодо дотримання норм толерантної комунікації у життєвих ситуаціях

Комунікативна толерантність – основа міжособистісної толерантності. Інтерактивний, діалогічний характер навчання, співпраця передбачають **дотримання спільних правил на кожному уроці**: повага, вміння слухати та чути один одного, чітке формулювання думки або проблеми, взаємодія та порозуміння з іншими, культура та моральність, прийняття існування різноманітних думок і емоцій – це нормально, не демонструвати злість та агресію.

На уроках літератури **предметом уваги у формуванні толерантності можуть бути**:

- епізоди біографії письменника (батько і син: Франц Кафка, Оноре де Бальзак та ін.);
- конфлікти політичні, соціальні, родинні у художній літературі («Тарас Бульба» М. Гоголя, «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Червоне і чорне» Стендаля, «Володар перснів» Д.-Р.Толкієна, «Ляльковий дім» Г. Ібсена та ін.);
- публічні відгуки про книгу, письменника у літературній критиці, засобах масової інформації;
- мова толерантності (письменник, персонаж, педагог/учень) та зразки для наслідування (Поліанна, Гаррі Поттер та ін.);
- проблемне навчання: «Люди за своєю природою різні чи однакові?», «Як керувати емоціями?», «Що заважає персонажам порозумітися і жити в мирі?» («Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Поліанна» Е. Портер, «Матінка Кураж» Б. Брехта та ін.);
- правила взаємодії у парах, групах тощо.

Робота над толерантністю на уроці, під час читання творів має відбуватися за законами дидактики: від простого до складного, від демонстрування та спільного обговорення прикладів до їх критичного аналізу та збереження у скарбничку власного досвіду, від спостереження і порівняння до виявлення і застосування тощо. **Багатокрокові вправлення з толерантної комунікації** – це засвоєння норм, набуття досвіду, самоконтроль і застосування на рівні міжособистісної взаємодії.

Про толерантність як мову порозуміння та спілкування вчителі можуть знайти статті, розробки та практичні матеріали (сайти «На урок», «Всеосвіта», Holdyou тощо). Корисним, на наш погляд, буде **читання та аналіз з учнями казок про комунікацію** «Як жабеня Муррі вчилося дружити», «Голді та золоте яблуко», «Астра і прокляття Дракони») та казок **про керування емоціями** [6]. Цікавий зміст казки, яскрава візуалізація, продумані запитання після тексту у доступній формі розкриють важливість толерантності у житті. Але одного-двох занять недостатньо – це має бути система щоденної практичної роботи з вправлення у толерантній усній та письмовій комунікації відповідно до навчальних тем програми.

Висновки. Проголошений реформою освіти компетентнісний підхід – це результативне навчання. Набуття здобувачем освіти толерантності як принципу комунікації забезпечує його соціалізацію, впевненість в собі, здатність успішно співпрацювати з іншими, примножує толерантність у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Giddens A. The Third Way. The Renewal of Social Democracy. L.: Polity Press. 1998. p.136.
2. Державний Стандарт базової середньої освіти, 2020 https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
3. Ключек Л., Уличний І. Комунікативна толерантність як психологічний чинник справедливості у педагогічній взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 15 (60), 2021. Серія 12. Психологічні науки. С.79–88.
4. Компанієць В. Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті: проблема соціального виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. К., Житомир, 2003. Кн.1. 368 с.
5. Кремень В. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Політичний менеджмент*, 2, 2011. С.14–32.
6. Корисні казки. Казки про комунікацію. <https://holdyou.net/courses?fbclidhttps://holdyou.net/courses?fbclid>